

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1995 metai

VILNIUS **pradai** 1996

INSTITUTE OF LITHUANIAN HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1995

VILNIUS 1996

INSTITUT LITAUISCHE GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1995

VILNIUS 1996

UDK 947.45

Li 237

Redakcinė komisija

Vytautas MERKYS (pirm.), Antanas TYLA (pirm. pavaduotojas),
Vacys MILIUS, Gediminas RUDIS, Rita STRAZDŪNAITĖ (sekretorė),
Gintautas ZABIELA

Redakcinės komisijos adresas:

Kražių 5, 2001 Vilnius

Išleista Lietuvos istorijos instituto užsakymu

ISSN 0202-3342

ISBN 9986-776-22-8

© Lietuvos istorijos institutas, 1996

MŪSŲ JUBILIATAI

PROFESORIUI PAULIUI RABIKAUSKUI — 75

Atkūrus nepriklausomybę ir nusimetus sovietinės okupacijos jungą, atsirado galimybė atverti pasaulio duris, surinkti ir bendriems veiksams susivienyti po visą pasaulį išsiblaškiusiems lietuviams, norintiems pasidalinti intelektualiniu paveldu. Tarp grįžusių į Lietuvos akademinį ir dvasinį gyvenimą buvo Romos Grigaliaus universiteto profesorius, Lietuvių katalikų mokslų akademijos tikrasis narys, Vilniaus universiteto garbės daktaras, kunigas, jėzuitas Paulius Rabikauskas, žinomas ne vien akademinėi visuomenei. Neseniai pažymėtas jo 75 metų jubiliejus ir prisiminti jo nuveikti darbai.

Visi paminėti prof. P. Rabikausko profesiniai, įžadų, garbės vardai ir titulai rodo, koks vaisingas jubilieto ilgas ir pasiaukojantis darbas, tarnavimas savo pasirinktiems idealams. Į tas aukštumas daug metų buvo einama nuosekliai, principinai ir su didele atsakomybe savo tėvams, tautai, bažnyčiai ir mokslui.

P. Rabikauskas Vidurio Lietuvos lygumų vaikas. Gimęs 1920 m. rugpjūčio 16 d. Gudžiūnuose dorų ūkininkų šeimoje. Sulaukęs 13 metų, paliko kasdienę namų šilumą ir pradėjo mokytis Kauno jėzuitų gimnazijoje. Tai buvo pradžia ilgo lavinimosi ir mokymosi kelio, kuris užsibaigė 1955 m. Romoje, Grigaliaus universitete apginta istorijos daktaro disertacija „Die römische Kuriale in der päpstlichen Kanzlei“. 1958 m. šis darbas buvo paskelbtas.

Baigęs 5 jėzuitų gimnazijos klases, 1938 m. įstojo į jėzuitų ordiną. Brandos atestatą įgijo 1942 m. Kauno kunigų seminarijos licėjuje. Po to dvejus metus klausė privačiai jėzuitų klierikams Pagryžuvyje dėstomą filosofijos kursą. Artėjant frontui, 1944 m. pasitraukė į Vokietiją ir Pullacho kolegijoje tęsė filosofijos ir teolo-

gijos studijas. Jas baigė 1949 m. licenciato laipsniu Westfalijos Būreno kolegijoje. 1948 m. buvo išventintas kunigu. 1949—1951 m. pastoracinį ir pedagoginį darbą dirbo Belgijoje (beje, tarp ten atsidūrusių lietuvių šachtininkų) bei Vokietijoje. Tuo nepasitenkino. Darbštumas ir pasišventimas atvėrė galimybes tolesnėms studijoms Romos popiežiškojo Grigaliaus universiteto Bažnyčios istorijos fakultete, kur įgijo bažnyčios istorijos licenciato laipsnį. Po to dar pagalbinių istorijos mokslų studijas gilino Miuncheno universitete ir Paryžiaus École Nationale des Chartes. Apgynus disertaciją, 1955 m. rudenį buvo pakviestas dėstyti Grigaliaus universitete. 1961 m. jam pripažintas ordinarinio profesoriaus vardas. Šias pareigas eina iki šiol. Dėstė paleografiją ir popiežių diplomatiką. Profesoriaus dalykinės ir pedagoginės savybės buvo pastebėtos, ir jis įjungtas į universiteto administracinį ir leidybinį darbą: buvo Bažnyčios istorijos fakulteto dekanas, vicerektorius, beveik jau 20 metų redaguoja kasmetinį Bažnyčios istorijos fakulteto leidinį „Archivum Historiae Pontificiae“. 1992 m. profesorius paskirtas Šventųjų skelbimo kongregacijos konsultantu.

Prof. P. Rabikausko veikla yra daugialypė ir ji neapsiriboja vien Romos popiežiškuoju Grigaliaus universitetu ar kita viena kuria nors veiklos sfera. Apibendrinant galima išskirti šias profesoriaus veiklos kryptis: 1. Pedagoginis darbas Grigaliaus universitete; 2. Veikla Lietuvių katalikų mokslo akademijoje (LKMA); 3. Mokslinis tiriamasis darbas; 4. Veikla tarp pasaulio lietuvių.

Pedagoginę veiklą trumpai minėjome. Tik norėtuši pridurti, kad profesoriaus paskaitų Grigaliaus universitete pagrindu parengtas kursas „Diplomatica generalis“ 1994 m. susilaukė 5-ojo leidimo. Šalia to plačiau norėtuši apsistoti ties profesoriaus moksline veikla. Ji susijusi tiek su Grigaliaus universitetu, tiek su LKMA. Paprastai didelė mokslinio darbo dalis yra lyg šešėlyje, nematoma. Matyti tik tai, kas atspausdinta, ir iš to paprastai sprendžiama apie mokslininko indėlį. Prof. P. Rabikauskas yra išleidęs 7 knygas, daugiau kaip 30 jo straipsnių išspausdinti įvairiuose lietuvių išėivijos leidiniuose, keliasdešimt recenzijų, kurių dauguma paskelbta „Archivum Historiae Pontificiae“. Daug straipsnių yra „Lietuvių enciklopedijoje“ ir kitose žymiose pasaulio enciklopedijose. Spausdinti darbai yra skirti dviem problemoms: Lietuvos istorijai ir Romos popiežių, jų kanceliarijos istorijai bei diplomatikai. Profesoriaus susidomėjimą Lietuvos istorija, atrodo, daug nulėmė laimingas susitikimas išėivijoje su žymiuoju lietuvių istoriku prof. Zenonu Ivinskiu. Tai pripažįsta ir pats prof. P. Rabikauskas, vadindamas jį savo senjoru, skatintoju ir kartu mielu bičiuliu. 1960 m. Romoje prie LKMA buvo įkurta istorijos mokslo sekcija, kuriai kurį laiką vadovavo prof. Z. Ivinskis, o po to — P. Rabikauskas.

Kaip jau yra pažymėję kai kurie istorikai, prof. P. Rabikausko Lietuvos istorijos tyrinėjimus galima sieti su trimis svarbiais Lietuvos jubiliejais: 600 metų nuo Lietuvos krikšto, 500 metų nuo šv. Kazimiero mirties ir 400 metų nuo Vilniaus universiteto įsteigimo. Vilniaus universiteto istorijos tyrinėjimui tenka dauguma skelbtų studijų. Čia reikėtų pažymėti, kad Profesoriaus Lietuvos istorijos tyrinėjimai buvo tiesiogiai susiję su jo veikla LKMA, į kurią Profesorius įsitraukė iš karto, kai tik ji 1956 m. buvo atkurta užsienyje. Profesorius buvo LKMA Centro valdybos narys, jos sekretorius, atstovavo joje istorijos sekcijai, buvo Revizijos komisijos narys. Daug pasidarbavo organizuojant Akademijos suvažiavimus, kai kuriuose jų vadovavo istorijos sekcijai, pats skaitė pranešimus: „Mokslinė pažanga Vilniaus akademijoje“, „Lietuviškumo apraiškos Vilniaus akademijoje“, „Lietuvos krikšto aplinkybės“, „Lietuvos istorijos šaltinių leidimas. Problemos ir perspektyvos“, „Naujausi Lietuvos istorijos šaltinių leidiniai Tėvynėje ir išeivijoje“ ir kt. Jie buvo išspausdinti LKMA suvažiavimo darbuose. LKMA metraščio III—VI tomuose buvo paskelbta plati studija „Medžiaga senojo Vilniaus universiteto istorijai“. Savo studijoje apie Vilniaus universiteto įsteigimą bei gyvavimą Profesorius patikslino ir pagilino iki tol historiografijoje buvusias nuostatas. Darbe „Lietuvos globėjas šv. Kazimieras“ (Vilnius—Kaunas, 1993, 135 p.) jis paneigė iki tol vyravusią nuomonę, kad Kazimieras buvęs vien ligotas asketas. Iš tikrųjų tai buvo apsišvietęs, išsilavinęs, mokėjęs lotynų kalbą valstybės veikėjas, kurį laiką buvęs karaliaus vietininkas Lenkijoje, kanceliarijos reikalus tvarkęs Lietuvoje. Tai visai naujas požiūris, padedantis suprasti tuo metu Lietuvoje vykusius politinės ir dvasinės kultūros procesus. Ypač svarbus ir pačio Profesoriaus labai branginamas darbas yra du jo redaguoti dokumentų — Lietuvos vyskupų ataskaitų popiežiui — tomai „Relationes status dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae“ (t. 1, Romae, 1971, 542 p.; t. 2, Romae, 1978, 774 p.). Ši fundamentali šaltinių publikacija yra bendro P. Rabikausko, Z. Ivinskio ir R. Krausausko darbo kūrinys. Prof. P. Rabikauskas turi surinkęs gausią asmeninę kartoteką Lietuvos provincijos jėzuitų biografiniam žodynui ar katalogui, ir reikia tikėtis, kad jis išvys dienos šviesą. Šis darbas padėtų giliau pažinti Europos dvasinio gyvenimo integraciją ir regionines ypatybes. Kartu reikia pažymėti, kad labai reikalinga yra Profesoriaus darbų bibliografija.

Pastaruoju metu prof. P. Rabikauskas neretas svečias Lietuvoje. Savo žiniomis jis dalijasi su studentais, padeda rengti doktorantus.

Sveikinant prof. Paulių Rabikauską gražaus ir turiningo 75 metų jubiliejaus proga, pirmiausia norėtusi palinkėti geros sveikatos, ilgiausių metų ir surasti laiko bei jėgų Lietuvos istorijos mokslui praturtinti naujais darbais, paremtais vis dar sunkiai prieinamais Romos archyvų šaltiniais.

Antanas Tyla

RIMUTĖ RIMANTIENĖ

1995 m. spalio 25 d. habilituotai humanitarinių mokslų daktarei archeologei Rimutei Rimantienei sukako septyniasdešimt penkeri metai. Jubiliatės pristatinėti nereikia — jos turininga ir garbinga biografija gerai žinoma ne tik archeologams bei istorikams, bet ir Lietuvos visuomenei. Apie mokslininkę rašyta jubiliejiniuose „Lietuvos istorijos metraščio“ straipsniuose, visuomenės informavimo priemonėse, enciklopedijose. Prisiminkime tik svarbiausius jubiliatės gyvenimo ir mokslinės veiklos momentus.

Rimutė Rimantienė gimė 1920 m. spalio 25 d. Kaune žinomo istoriko Konstantino Jablonskio šeimoje. 1938—1946 m. studijavo Kauno Vytauto Didžiojo ir Vilniaus universitetuose. Dar mokydamosi pradėjo dirbti M.K. Čiurlionio dailės muziejuje. Baigusi studijas, dėstytojavo Vilniaus ir Kauno universitetuose, o nuo 1960 m. pradėjo dirbti Lietuvos istorijos institute, kur ir dabar sėkmingai dirbasi. 1962 m. R. Rimantienė apgynė kandidatės disertaciją „Akmens ir žalvario amžiaus gyvenviečių periodizacija ir topografija Lietuvoje“, o 1972 m. — istorijos daktarės disertaciją „Pirmykštis Lietuvos teritorijos apgyvendinimas“. 1994 m. už nuopelnus Lietuvos mokslui habilituotai daktarei Rimutei Rimantienei paskirta valstybinė premija.

Rimutė Rimantienė — žymiausia Lietuvos akmens amžiaus tyrėja. Sistemingai ir energingai dirbdama, pati kasinėdama archeologijos paminklus bei studijuodama daugiausia jos tėvo Konstantino Jablonskio surinktą medžiagą, ji atskleidė mokslui seniausią Lietuvos istorijos tarpsnį — nuo pirmųjų gyventojų pasirodymo iki vietinių kultūrų susiformavimo. Konceptualaus pobūdžio monografija „Lietuvos paleolitas ir mezolitas“ (Vilnius, 1971) yra kertinis veikalas, padėjęs pagrindus Lietuvos paleolito ir mezolito sampratai. Šio darbo reikšmę Lietuvos archeologijos mokslui patikrino laikas — praėjo jau ketvirtis amžiaus po knygos pasirodymo, o joje suformuluoti teiginiai argumentuotos kritikos nesusilaukė ir tebėra nepajudinti.

Keletą dešimtmečių jubiliatė sėkmingai darbavosi vieno iš sudėtingiausių bei įdomiausių Lietuvos istorijos laikotarpių — neolito bei žalvario amžiaus tyrinėjimų srityje. Iširta dešimtys neolito bei žalvario amžiaus paminklų Vakarų ir Pietų Lietuvoje, sukaupia ir išnagrinėta gausi archeologinė medžiaga, parengtos trys monografijos („Šventoji: Narvos kultūros gyvenvietės“. Vilnius, 1979; „Šventoji: Pamarių kultūros gyvenvietės“. Vilnius, 1980; „Nida: Senųjų baltų gyvenvietės“. Vilnius, 1989), daugybė mokslinių straipsnių ir pranešimų. Šio atkaklaus ir įtempto darbo vaisius — „Akmens amžius Lietuvoje“ (Vilnius, 1984). Tai pats reikšmingiausias R. Rimantienės kūrinys, atskleidžiantis 8 tūkstančių metų laikotarpio istorinę panoramą. Knygoje

apibendrinti šimtmetį trukusių Lietuvos akmens amžiaus tyrinėjimų duomenys, pateikta ir pati naujausia archeologinė medžiaga. Gvildenamų klausimų ratas labai platus — nuo gamtinių sąlygų bei dirbinių gamybos technikos iki dvasinės kultūros raidos ir baltų etnogenezės.

Turbūt nėra tokios istorijos mokslo šakos, kuri būtų glaudžiau susijusi su gamtos ir tiksliaisiais mokslais kaip archeologija. Jubiliatė tą gerai supranta ir, spręsdama seniausios praeities klausimus, moka pasinaudoti kitų mokslo šakų laimėjimais. R. Rimantienės darbuose gausu radiokarboninio datavimo, antropologinių, paleogeografinių, paleozoologinių ir polinologinių tyrimų duomenų, etnografinių analogijų. Visa tai svariai pagrindžia mokslininkės teiginius ir padidina jos darbų išliekamąją vertę.

Sunku ir suprasti, kas akmens amžiaus tyrinėjimuose yra artimiausia daktarės moksliniams interesams — visas temas ji studijuoja vienodai kruopščiai ir su meile. Puiki atmintis, mokėjimas susikalbėti prancūzų, vokiečių, skandinavų ir kitomis kalbomis leidžia mokslininkei lengvai operuoti Europos akmens amžiaus paminklų medžiaga, rasti analogijų. Kad ir apie ką rašytų gerbiama jubiliatė, jos darbuose visuomet jaučiama puiki erudicija, platus akiratis ir geras dalyko išmanymas. Autorės argumentus labai sunku paneigti, sudėtinga ir ką nors bepridurti prie to, kas jos parašyta. Čia pat reikia pasakyti, jog mokslininkė nebijo argumentuotos kritikos ir nevengia pripažinti, jog kada nors buvo klydusi.

R. Rimantienė turi puikų literatūrinį stilių — moka taisyklingai ir vaizdžiai, bet kartu ir labai paprastai dėstyti sudėtingiausius archeologijos ir istorijos dalykus. Kalbos taisyklingumo ir minties konkretumo požiūriu mokslininkė reiklė sau ir kolegoms. Turbūt ne visad ir ne kiekvienam, ypač studentui ar jaunesniam kolegai, lengva dirbti, vadovaujamam jubiliatės, tačiau naudinga visiems ir visuomet.

Nepaisydama garbingo amžiaus, R. Rimantienė įtemptai dirba: rašo straipsnius, aktyviai dalyvauja mokslinėse konferencijose ir simpoziumuose, rengia doktorantus, oponuoja ginant disertacijas. Neužmiršta ir archeologinių kasinėjimų — daugelį žavi jos neblėstantis noras atrasti dar ką nors netikėta. Toks mokslininkės atkaklumas retai būna apvilta — pastarųjų metų archeologiniai radiniai — mediniai arklai ir jaučių jungo modelis iš Šventosios akmens amžiaus gyvenviečių — paskatino R. Rimantienę atsidėti ypač svarbiai temai — žemdirbystės atsiradimui Lietuvoje.

Svarbus pastarųjų metų mokslininkės veiklos baras — Lietuvos akmens amžiaus istorijos populiarinimas užsienyje. R. Rimantienės straipsniai žinomiausiuose archeologiniuose leidiniuose (*The Neolithic of the Eastern Baltic, Journal of World Prehistory*, Vol. 6, No.1, 1992, p. 97—143; Neolithic hunter—gatherers at Šventoji

in Lithuania, *Antiquity*, Vol. 66, No. 251, June 1992, p. 367—376 ir kt.) atskleidė lietuvių archeologų laimėjimus, kurie į Vakarų nuo Lietuvos menkai tebuvo žinomi. Atskirai reikėtų paminėti ką tik Vokietijoje išleistą „Akmens amžiaus Lietuvoje“ sutrumpintą variantą (Die Steinzeit in Litauen, *Bericht der Romisch—Germanischen Kommission*, 75, 1994, Mainz am Rhein). Per keletą pastarųjų metų R. Rimantienė skaitė pranešimus tarptautinėse konferencijose Danijoje, Lenkijoje, Čekijoje, Latvijoje, paskaitas Stokholmo, Upsalos bei Freiburgio universitetuose. Kaip ir moksliniai straipsniai, R. Rimantienės pranešimai bei paskaitos pasižymi nuosekliu minčių dėstymu, griežta logika ir konkretumu, teiginiai formuluojami aiškiai ir paremti kruopščiai pasvertais argumentais bei faktais.

Sunku būtų dabar įsivaizduoti Lietuvos akmens amžiaus panoramą be R. Rimantienės nuveikto darbo. Ypač džiugu, kad mokslininkė neužmigo ant laurų. Galime neabejoti, jog naujoji knyga „Lietuva iki Kristaus“ (Vilnius, 1995), kurios prezentaciją šventėme kartu su autorės jubiliejumi, puiki ir ne paskutinė dovana Lietuvos visuomenei.

V. Juodagalvis

REGINA ŽEPKAITĖ

1925 m. liepos 28 d. Alytuje kepyklėlės savininko Stasio ir Elenos Žepkų šeimoje gimė mergaitė, kuriai išrinko Reginos vardą. Mokydamasi gimtojo miesto gimnazijoje, mergina domėjosi daugeliu disciplinų, todėl pasirinkti studijų objektą nebuvo nei paprasta, nei lengva. Žavėjo tiek medicina, tiek istorija. Matyt, nemažai lėmė ir istorijos mokytojo Zigmo Varankos asmenybė, kad 1945 m. rudenį Reginą išvažiavo studijuoti istorijos į Vytauto Didžiojo universitetą. Kadangi 1947 m. istorijos skyrius buvo sujungtas su Vilniaus universiteto Istorijos-filologijos fakultetu, studijas baigė jau Vilniuje. Gabiai ir darbščiai absolventei, 1950 m. gavusiai diplomą su pagyrimu, pasiūlyta dirbti Lietuvos TSR MA Lietuvos istorijos institute jaun. mokslinė bendradarbe. Tačiau pirmieji darbo metai smarkiai nuvylė jaunąją istorikę, svajojusią išsyk rimtai kibti į mokslinį darbą ir net negalėjusią įsivaizduoti, jog teks būti, galima sakyti, laborantės padėjėja. Todėl po tokios „kūrybos“ metų grįžo į gimtąjį miestą, kur penkerius metus dėstė istoriją bei istorijos dėstymo metodiką Alytaus mokytojų seminarijoje. Ją uždarius, pedagoginį darbą dirbo 4-je vidurinėje mokykloje, kur dar teko paragauti ir direktorės duonos. Tie septyneri metai nepraėjo veltui: pedagoginė istorikės patirtis labai pravertė vėliau kartu su kitais mokslininkais rašant ne vieną XX a. Lietuvos istorijos vadovėlį vidurinių mokyklų moksleiviams.

Mokyklos reikalais tekdavo lankytis Vilniuje, kur kartais susitikdavo su buvusiais bendradarbiais, studijų draugais, kurie, žinodami jos svajonę arti mokslo dirvonus, ragino grįžti į institutą. Apsispręsti padėjo Juozas Jurginis, įrodinęs, jog institute susiklostė gerokai palankesnės sąlygos kūrybiniam darbui, skatinęs jaunos istorikės pasiryžimą imtis mokslinių tyrimų. Taip nuo 1958 m., kai R. Žepkaitė įstojo į stacionaro aspirantūrą, iki šiol visas jos kūrybinis kelias susijęs su Istorijos institutu.

Jau universitete pasirinkusi visuotinės istorijos specializaciją, R. Žepkaitė pasinėrė į tarptautinių santykių istorijos studijas. Diplominiame darbe analizuodama tarpukario Lenkijos tarptautinę padėtį, susidūrė su Vilniaus problema, kurią magėjo išsamiau patyrinėti. Vilniaus klausimą pasirinkti mokslinio tyrimo objektu skatino ir J. Jurginis. 1965 m. Regina Žepkaitė sėkmingai apgynė pirmąją savo disertaciją „Lietuvių tautos kova už Vilnių 1918—1928 m.“ Rašant šį mokslinį darbą, vėrėsi didžiulė perspektyva — tarpukario Lietuvos ir Lenkijos santykių istorija, tapusi prioritetine mokslininkės tyrimų tema ir apskritai viso gyvenimo darbu. Antra vertus, šių valstybių santykių nušvietimas reikalavo gero ne tik jų tarptautinės padėties, bet ir viso Europos regiono istorijos tarp dviejų pasaulinių karų išmanymo. O svarbiausia — ypatingo mūsų istorijos ideologizavimo sąlygomis reikėjo drąsos ir ryžto, netgi apdairumo, norint kuo objektyviau atskleisti sudėtingas to meto Lietuvos užsienio politikos peripetijas. Labiausiai ir kankino negalėjimas parašyti visą tiesą, kuri ryškėjo studijuojant archyvinius dokumentus. Teko griebtis ir „žaibolaidžių“ (toks buvo Tarybų Sąjungos vaidmens konflikte dėl Vilniaus vertinimas). Vis dėlto istorikė stengėsi sakyti tiesą, už ką ne kartą tarybinės istoriografijos ideologų ir apsidraudėlių buvo apšaukta „objektyviste“, „nacionaliste“ ir pan. Mat jau pirmojoje, 1973 m. išspausdintoje monografijoje „Lietuva tarptautinės politikos labirintuose (1918—1922 m.)“, ieškodama atsakymo į klausimą, kaip Lietuva sugebėjo išsikovoti pripažinimą de jure, autorė akcentavo pačios Lietuvos vyriausybės sugebėjimą laviruoti sudėtingoje tarptautinėje situacijoje, atskleidė Lietuvos diplomatų pastangas pasinaudoti prieštaravimais tarp didžiųjų valstybių ir pasiekti Lietuvai naudingus politinius sprendimus. Antroji R. Žepkaitės monografija (1980) buvo paskirta Lietuvos ir Lenkijos santykių 1919—1939 m. analizei. Tiesa, autorei teko sutikti su primestu propagandiniu veikalų pavadinimu („Diplomatija imperializmo tarnyboje“), o tikrąjį pateikti tik knygos paantraštyje. Tačiau skaitytojai suprato, kad svarbiausia — ne „etiketė“, o turinys. Be abejonės, ši monografija — solidžiausias mūsų istoriografijoje Lietuvos ir Lenkijos santykių istorijos XX a. I pusėje tyrinėjimas. Jo vertingas bruožas — gausiai panaudota ne tik Lietuvos, bet ir kelių Lenkijos archyvų medžiaga, leidu-

si nušviesti konflikto šalių pozicijas, remiantis abiejų pusių dokumentais. Ši monografija bei 1983 m. puikiai apginta daktaro disertacija „Lietuvos ir Lenkijos santykiai 1918—1939 m. ir jų vieta Šiaurės rytų Europos politinėje konsteliacijoje“ buvo gana palankiai įvertintos ir Lenkijos mokslinės visuomenės. Tiesa, ketvirtoji R. Žepkaitės monografija „Vilniaus istorijos atkarpa: 1939 m. spalio 27 d.—1940 m. birželio 15 d.“ (1990), kurioje atskleistos lietuvių tautos pastangos integruoti 1939 m. spalio mėnesį atgautą Vilnių ir Vilniaus kraštą, susilaukė prieštaringų vertinimų. Bet vargu bau autorė, imdamasi tokios be galo sudėtingos bei skaudžios temos, galėjo tikėtis vien aplodismentų. Nepatenkintųjų balsai, kaip sakoma, abiejose pusėse, tik patvirtino šios monografijos aktualumą ir reikšmę. Apškritai vertas pagarbos drąsus R. Žepkaitės bandymas neatidėliojant, kai tik susidarė palankios sąlygos objektyviai tyrinėti sudėtingiausias problemas, nušviesti pastaruoju metu kai kurių Lenkijos istorikų, švelniai tariant, vienpusiškai interpretuojamus praeities įvykius.

Daugiau nei trisdešimt metų truncančios naujų šaltinių paieškos archyvuose bei kitose dokumentų saugyklose, puikiai dokumentuoti, todėl argumentuoti ir gilūs tyrinėjimai, pateikti keturiuose monografijose ir gausybėje mokslinių straipsnių bei pranešimų šalies ir tarptautinėse konferencijose, pelnė autorei svarią vietą XX a. I pusės Lietuvos istorijos historiografijoje bei autoritetą ne tik Lietuvos mokslo visuomenėje. Savo ilgametę mokslinio darbo patirtį ir ne vieną istoriko amato paslaptį R. Žepkaitė atiduoda bei patiki jaunesiems kolegoms. Jos pedagoginį talentą, nuoširdų rūpestį ir globą patyrė ne tik jaunieji mokslininkai, jos vadovaujami parengę daktaro disertacijas, bet ir VDU magistrantai, klausę Lietuvos diplomatijos istorijos kursą, taip pat gausybė mokytojų, kuriems mokslininkė niekada neatsisako paskaityti paskaitų įvairiausiomis Lietuvos užsienio politikos bei tarptautinės padėties temomis. Neperdėsime pasakę, kad Atgimimo metais R. Žepkaitė tapo viena populiariausių Lietuvos istorikų. Nuolat regėdami ją savo televizorių ekranuose, girdėdami jos balsą per radiją, skaitydami jos straipsnius periodikoje aktualiausiais dar nesenos Lietuvos praeities klausimais, žmonės kalbindavo ją tiesiog gatvėje, parduotuvėje ar troleibuse, trokšdami iki galo išsiaiškinti jiems svarbius istorijos dalykus ar tiesiog padėkoti. Kompetentingai istorikei teko nemažai padirbėti ir įvairiausiose ekspertų komisijose.

Pastaruoju metu, kai susidomėjimas istorija visuomenėje kiek atlėjo (teisingiau, sugrįžo į normalias vėžes), vėl galima susikaupti ir atsidėti didelės apimties darbams. R. Žepkaitė kupina naujų sumanymų, beje, susijusių su viena svarbiausių jos mokslinio darbo temų — Vilniaus istorija. Tad kolegos, nekantriai laukdami naujų svarių darbų, linki gerbiamai Jubiliatei sveikatos, energijos ir ryžto.

I. Valikonytė

ADOLFAS TAUTAVIČIUS

Pokario Lietuvos archeologija neišsivaizduojama be humanitarinių mokslų daktaro Adolfo Tautavičiaus. Visą savo gyvenimą pašventęs archeologijai, šiais metais A. Tautavičius švenčia gražų 70 metų jubiliejų.

A. Tautavičius gimė 1925 m. rugsėjo 9 d. Telšių valsčiuje, Pupiškės (Paežerės) kaime. 1944 m. pavasarį baigė Telšių gimnaziją ir tų pačių metų rudenį pradėjo dirbti Gegrėnų pradinės mokyklos vedėju, vėliau — Alsėdžių progimnazijos mokytoju. 1945 m. įstojo į Vilniaus universiteto Istorijos-filologijos fakultetą studijuoti etnografijos. Jau 1946 m. pradeda dirbti Istorijos instituto Vilniaus etnografinio muziejaus fondų vedėju, gauna 500 rublių atlyginimą. Tačiau jo žvilgsnis vis dažniau krypsta į archeologiją. Išklaušęs visą archeologijos paskaitų kursą ir 1950 m. su pagyrimu baigęs studijas universitete, Jubilias pradėjo dirbti Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos institute, mokėsi aspirantūroje. Būdamas darbštus, A. Tautavičius 1954 m. apgina istorijos mokslų kandidato disertaciją tema „Rytų Lietuva I m.e. tūkstantmetyje“, kuri iš esmės parengta naudojantis paties autoriaus kasinėtų Rytų Lietuvos pilkapynų medžiaga. Nuo 1956/1957 mokslo metų dėsto Vilniaus universitete archeologiją. 1954 m. A. Tautavičiui suteikiamas vyresniojo mokslinio bendradarbio vardas, o 1962 m. jis tampa Lietuvos istorijos instituto Archeologijos sektoriaus (vėliau Archeologijos skyrius) vadovu. Ilgus dešimtmečius vadovauja tam skyriui, koordinuoja visų mokslinių institucijų archeologinę veiklą, rašo ir spausdina mokslinius bei mokslo populiarinimo straipsnius. Jo iniciatyva ir jam vadovaujant, 1955, 1963—1976 m. žvalgomi ir kasinėjami archeologijos paminklai Rytų, Šiaurės ir Vakarų Lietuvoje. A. Tautavičiui vadovaujant buvo kasinėti Didžiulių, Dieveniškų, Stakų (visi Šalčininkų r.), Kapitoniškių (Kaišiadorių r.), Degsnės (Molėtų r.), Riklikų (Anykščių r.), Taurapilio (Utenos r.) ir kt. pilkapynai, Bikavėnų (Šilutės r.), Požerės, Upynos, Valdamų (Šiaulių r.), Žvilių (Šilalės r.), Palangos, Griniūnų (Panevėžio r.), Jauneikių (Joniškio r.) kapinynai. A. Tautavičiaus moksliniai interesai labai platūs, todėl jis tyrinėjo ne tik laidojimo paminklus, bet vadovavo kasinėjimams Vilniaus žemutinėje pilyje 1955—1961 m., Trakų pusiasalio pilyje 1962—1964 m., Klaipėdos, Veliuonos piliavietėse.

Tyrinėjimų rezultatus A. Tautavičius skelbia ne tik mokslinėje ir populiarioje spaudoje, bet aktyviai dalyvauja ir konferencijose Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Palangoje, Rygoje, Krokovoje, Minske ir kitur.

A. Tautavičius pirmosios pokario akademinės Lietuvos archeologijos apybraižos „Lietuvos archeologijos bruožai“ (V., 1961) bendraautoris, Respublikine premija įvertintos „Vilniaus miesto istorijos“ (V., 1968) vienas iš autorių, „Lietuvos pilys“ (V., 1971) bendraautoris, 1974—1978 m. pasirodžiusių keturių tomų „Lietuvos TSR archeologijos atlasas“ sumanytojas, organizatorius ir bendraautoris, „Archeologi-

niai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje“ (1970—1974) ir „Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje“ (1977—1988) atsakingasis redaktorius, taip pat daugelio kitų bendradarbių monografijų recenzentas arba atsakingasis redaktorius. Visų Jubilianto spausdintų ir redaguotų darbų suminėti neįmanoma, nes A. Tautavičius parašė ir išspausdino daugiau kaip 600 mokslinių ir mokslo populiarinimo straipsnių. Jo tyrinėjimų kryptys apima visas Lietuvos gyventojų materialinės kultūros sritis, daug dėmesio skirta etninės istorijos klausimams spręsti. Parašė svarbių darbų žemaičių ir jotvingių, etnogenezės klausimais, tyrinėjo feodalinio miesto atsiradimo ir raidos problemas.

Vidurinėsios kartos archeologai geru žodžiu nuolat mini A. Tautavičių, kaip pirmųjų straipsnių ir disertacijų neoficialų vadovą, recenzentą ir geranorišką kritiką. Visais neišskiais moksliniais klausimais A. Tautavičius buvo, yra ir bus nepakeičiamas konsultantas. Jo padrašinantys žodžiai — tai daugelio mūsų darbų pradžia. A. Tautavičiaus vadovaujamos ekspedicijos yra gera mokykla studentams, o daugeiui mokslievių davė akstiną rimčiau susidomėti archeologija.

Jubilianto plati erudicija, geras įvairių epochų Lietuvos archeologijos paminklų ir praktiškai visų Lietuvos muziejų fondų pažinimas leido jam tapti Lietuvos archeologijos ir muziejininkystės enciklopedistu. Jo surinktos bibliografinės medžiagos pagrindu buvo parengta ir išleista „Lietuvos TSR archeologija (1940—1967): Bibliografinė rodyklė“ (V., 1970).

1988 m. Istorijos instituto Archeologijos skyriui dalijantis į dvi dalis, Jubilantas perėjo dirbti į Vilniaus žemutinės pilies archeologinių tyrimų grupę vyresniuoju moksliniu bendradarbiu. Šiuo metu dr. A. Tautavičius dirba Pilių tyrimo centro „Lietuvos pilys“ Archeologijos skyriaus vedėju. Pastaraisiais metais nuo jo darbo stalo pasaulį išvydo Vilniaus žemutinės pilies rūmų 1988 ir 1989 m. archeologinių tyrinėjimų rezultatų publikacijos, baigiamas rengti spaudai kapitalinis darbas „Vidurinis geležies amžius Lietuvoje“.

Kolegos, buvę ir dabartiniai bendradarbiai linki Jubiliatui kūrybingų metų, naujų, svarių darbų.

V. Kazakevičius

NASTAZIJA KAIRIŪKŠTYTĖ

Šiais metais minime istorikės Nastazijos Kairiūkštytės 60-metį. Ta proga peržvelgsime jos nueitą gyvenimo kelią, plačiau apsistodami ties jos mokslinės veiklos rezultatais.

N. Kairiūkštytė gimė 1935 m. birželio 30 d. Prienų r. Samaniškių k. gausioje ūkininko šeimoje. Iš vaikystės iškiepytos geriausios šeimos savybės: pagarba seniems papročiams, darbštumas, teisingumas, atsakomybė už atliekamą darbą, gili

savo tautos meilė, rūpestis dėl jos ateities lydi ją iki šių dienų. Ji baigė Būbautiškių pradžios mokyklą, vėliau mokėsi Veiverių vidurinėje mokykloje. 1956 m. įstojo į Kauno dvejų metų kooperatinę prekybos mokyklą. Dvejus metus (1957—1959) ji dirbo Šakių rajoninėje vartotojų kooperacijos sąjungoje organizatore-instruktore.

Humanitarinio pobūdžio prigimtis N. Kairiūkštytę vertė ieškoti savo pašaukimo kitur, kitoje dirvoje. 1959 m. ji įstojo į Vilniaus valstybinio pedagoginio instituto Gamtos-geografijos fakultetą, kurį su pagyrimu baigė 1964 m., įgydama istorijos-geografijos mokytojos specialybę. Septynerius metus (1964—1971) dirbo Alytaus r. esančiame Daugų žemės ūkio technikume ir vakarinėje vidurinėje mokykloje, dėstė istoriją, geografiją ir visuomeninių mokslų disciplinas. 1971 m. persikėlė į sostinę Vilnių ir dirbo Lietuvos vartotojų kooperacijos sąjungos metodiniame kabinete metodininke. Tačiau šis darbas jos netenkino. Tų pačių metų pabaigoje ji įstojo į Lietuvos TSR mokslų akademijos Istorijos instituto neakivaizdinę aspirantūrą, kurioje išbuvo iki 1975 m. gruodžio 31 d., ir pasirinko sunkų ir atsakingą mokslininkės kelią. Pagrindinės jos mokslinio tiriamojo darbo kryptys buvo šios: 1) Lietuvos miestų istorija, 2) Lietuvos gyventojų migracija pokario metais, 3) Lietuvos draugijų istorija.

Kadangi Istorijos institutas be kitų tyrinėjimo objektų buvo numatęs tyrinėti ir Lietuvos miestų istoriją, tai jaunai aspirantei patvirtino disertacijos temą „Klaipėdos pramonė ir darbininkai 1945—1960 metais“. Antrojo pasaulinio karo metais Klaipėda buvo sugriauta, miestas likęs be gyventojų — vieni priverstinai evakuoti į Vakarų, kiti priverstinai pasiūsti į Rytus darbams arba į darbo stovyklas. Į atstatomą miestą buvo atkeliama iš Lietuvos ir kitų Sovietų Sąjungos sričių žmonės, kuriams pramonei reikėjo darbininkų. Šiuos procesus susekti buvo sunku, daug miesto archyvo buvo išvežta, daug sunaikinta per karą arba išsklaidyta po atskiras įstaigas. Pastaroji archyvo dalis vėliau buvo grąžinta į Lietuvos valstybinį archyvą. Ypač trūko pirmųjų pokario metų archyvinės medžiagos. To laikotarpio daug svarbių dokumentų buvo įslaptinti ir disertantei neprieinami. Statistinius duomenis teko rinkti iš darbo ataskaitų, kurie buvo prieštaringi, netikslūs, todėl sunku buvo nustatyti kai kurių reiškinių kaitą. Didelėmis pastangomis ir sumanumu N. Kairiūkštytė pirmoji peržiūrėjo leistinus dokumentus, juos išanalizavo, apibendrino ir paskelbė monografijoje „Klaipėdos pramonė ir darbininkai 1945—1960 metais“ (V., 1987). Visą laiką, kiek tik buvo įmanoma, sovietinio režimo metais mokslininkė laikėsi nuostatos, jog istorija neturi nukrypti nuo objektyvios tiesos, jos negalima pajungti politikai. Visa tai ji įrodė savo darbuose, daugeliu atvejų pasisakydama už istorinę tiesą, už savo tautą. Buvo sudėtinga politiniuose verpetuose išsilaikyti principingai, sąžiningai ir nenuieiti lengviausiu prisitaikymo keliu.

Po dvejų metų (1989) minėtos knygos pagrindu ji apgynė disertaciją, už kurią gavo istorijos mokslų kandidato laipsnį, kuris 1993 m. buvo nostrifikuotas į humanitarinių mokslų daktaro laipsnį.

Antroji darbo kryptis — Lietuvos gyventojų migracija pokario metais. Tai buvo susiję su emigracija, repatriacija, reemigracija, t.y. lyg didžiulio tautų kraustymosi ir tų pačių sričių apgyvendinimo tyrinėjimai vakarinėse ir pietvakarinėse (Klaipėdos ir Vilniaus kraštuose) dalyse pokario metais (1944—1950). Kartu su tiriamaisiais objektais mokslininkė negalėjo apeiti glaudžiai susijusių tokių temų, kaip įvairaus pobūdžio genocido ir jo pasekmių migracijai išaiškinti. Ji pirmoji atliko tų procesų mokslinę analizę, nustatė ir apskaičiavo gyventojų judėjimo procesus, atskleidė priverstinio apgyvendinimo priežastingumą — iš dalies užpildė baltas dėmes Lietuvos istoriografijoje.

Žlugus sovietiniam totalitariniam režimui ir 1990 m. kovo 11 d. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, buvo atgauta teisė į savo tautos istoriją. Visiems istorikams, taip pat ir N. Kairiūkšytei, susidarė palankios istorinės aplinkybės laisvai, nevaržomai atlikti objektyvius mokslinius tyrimus ir jų rezultatus skelbti spaudoje, t.y. rašyti objektyvią savo tautos istoriją. Plačiai duris atvėrė archyvai, specfondinė literatūra tapo prieinama visiems mokslininkams. Nebereikėjo rinkti dokumentų bei faktų išankstiniais teiginiais pagrįsti, šampams ar nutylėti cenzūruojamus bei „nepalankius“ faktus. Tuos neigiamus reiškinius galima pailustruoti ir pačios N. Kairiūkšytės patirtimi. Jos parengtą straipsnį apie Klaipėdos uostą sovietinė cenzūra neleido spausdinti, konstatuodama, kad Klaipėdos uostas įeinąs į Sovietų Sąjungos uostų tinklą, todėl negalima skelbti žinių apie jį, laivininkystę, prekybos ir žvejybos laivyną, pramoninę žvejybą. Straipsnis „Mūsų uostas ir skausmas“ (tragiškasis klaipe diečių likimas hitlerinės ir tarybinės „internacionalizacijos“ laikais) buvo atspausdintas tik 1991 m. žurnalo „Politika“ antrajame numeryje. Kitas cenzūros sulaikytas jos straipsnis „Mažojo žvejybos tralerio Nr.85 paslaptis“ buvo paskelbtas tik 1993 m. balandžio 21 d. laikraštyje „Klaipėda“. Taigi naujomis sąlygomis neliko draudžiamų temų, šampų, cenzūros.

Jubiliatė savo objektyvius naujausius tyrimo rezultatus ir suformuluotus teiginius skelbė istorinėje literatūroje, periodiniuose mokslo populiarinimo leidiniuose. Antai pranešimą „Klaipėdos krašto gyventojai pirmaisiais pokario metais“ ji skaitė konferencijoje Klaipėdoje (1989 12 08). Jis buvo išspausdintas konferencijos tezėse „Lietuvininkai ir Mažoji Lietuva amžių bėgyje“ (Klaipėda, 1990) ir laikraštyje „Tarybinė Klaipėda“ (1990 08 31). Pranešimas „Gyventojų formavimosi ypatybės Klaipėdos mieste“ buvo skaitytas Klaipėdoje ir išspausdintas konferencijos tezėse „Klaipėdos kraštas: istorija ir žmonės“ (Klaipėda, 1991 01 15). Arba pranešimas „Klaipėdos krašto repatriantai ir jų padėtis 1945—1950 m.“ buvo paskelbtas žurnale „Lituanistica“ (1991, Nr.2). Straipsnis „Pokario metų Lietuvos gyventojų migracijos ypatybės“ paskelbtas tezėse anglų kalba „Baltic family“ („Baltijos šeima“). 1990 10 16—20 Lithuanica.

Panašiose mokslinėse konferencijose, organizuotose Vilniaus krašto istoriniams klausimams aptarti, Jubiliatė aktyviai dalyvauja su pranešimais apie Lietuvos lenkų repatriaciją pokario metais, analizuoja demografinę padėtį Vilniaus krašte, lenkų išvykimo iš Lietuvos ypatumus 1944—1974 m. ir pan. Jos straipsniai „Vilniaus krašto gyventojai“ (1942 m. gegužės 27 d. surašymo duomenimis), „Lenkų repatriacija iš Lietuvos 1944—1947 m.“ išspausdinti straipsnių rinkinyje „Rytų Lietuva“ (V., 1992), straipsnis „Vilniaus krašto sudėties pokyčiai 1939—1946 m.“ — straipsnių rinkinyje „Lietuvos rytai“ (V., 1993).

Į naujus ir įdomius N. Kairiūkštytės mokslinius tyrinėjimus atkreipė dėmesį Vokietijos istorikai. 1992 m. kovo 23—25 d. ji buvo pakviesta į Liubeke—Travemiundėje organizuotą bendrą vokiečių ir lietuvių istorikų konferenciją. Joje Jubiliatė skaitė pranešimą „Lietuvos vokiečių padėtis 1945—1960 m.“ Tų pačių metų rudenį, t.y. 1992 m. spalio 16—17 d., ji kviečiama į Liuneburgą su pranešimu „Lietuvos vokiečių kokybiniai pakitimai 1945—1960 m.“ Du straipsniai: „Deutsche in Litauen 1945—1960, dargestellt anhand von Behördenakten“ išspausdintas kn.: „Die Grenze als Ort der Annäherung. 750 Jahre deutsch—litauisch Beziehung“ („Siena kaip suartėjimo vieta. 750 metų vokiečių—lietuvių santykiams“), Köln, 1992. Ir antrasis straipsnis „Die Verbannung der Litauendeutschen nach Sibirien 1945“ („Lietuvos vokiečių trėmimai į Sibirą 1945“), išspausdintas periodiniame leidinyje „Anaburger Annalen“ („Anabergų analai“), 1994, Nr.2. Taigi ji savo tiriamaisiais darbais patenka į vokiečių istoriografiją, tuo parodydama platų savo mokslinių interesų ratą.

Trečioji darbo kryptis — tai daugiau mokslo populiarinimo pobūdžio, apimanti Lietuvos draugijų veiklos tyrinėjimus ir pačios Jubiliatės visuomeninės kultūrinės veiklos rezultatus. Dar savo mokslinio darbo pradžioje ji ėmė rinkti medžiagą apie Lietuvos mokslines draugijas. Paskelbė du straipsnius Lietuvos mokslų akademijos darbų A serijoje „Lietuvos TSR Mokslų akademijos mokslinės draugijos 1950—1980 metais“ (1984, t. 1) ir „Tarybų Lietuvos medicinos mokslinės draugijos 1945—1959 m.“ (1988, t. 2). Jubiliatė kartu su bendraautorium R. Skaruliu žurnale „Sveikatos apsauga“, 1984, Nr.6 paskelbė straipsnį „Respublikos medicinos mokslinių draugijų veikla“.

N. Kairiūkštytė, užsirekomendavusi kaip rimta mokslininkė, talkininkavo kraštotyrininkams, teikė konsultacijas valdžios įstaigoms (Seimo nariams). Pati Jubiliatė yra Vilnijos draugijos, Mažosios Lietuvos reikalų, Respublikos piliečių „Talka tėviškei“ tarybų narė, dalyvauja jų posėdžiuose, padeda sudaryti programas, rašo rezoliucijas. Tokiuose jos straipsniuose, skelbiamuose periodinėje spaudoje, kaip „Neslėpkime istorinės tiesos“ (Girios, 1989, Nr.10), „Kryžiaus keliai Karaliaučiaus krašto lietuviams“ (Voruta, 1995 02 01—10), „Apie vokiečius bei buvusius Vokietijos pi-

liečius“ (Voruta, 1992 05 13—20) ir kituose, atspindi gili tėvynės meilė, rūpestis dėl savo tautos ateities, ypač dėl vakarinių ir pietvakarinių etninių lietuvių žemių likimo. Šiais ir kitais klausimais ji dažnai kalba per Respublikos radiją ir televiziją.

Dabartiniu metu Jubiliatė, sugrupavusi surinktą gausią archyvinę medžiagą, pradėjo rašyti monografiją apie Vilniui vaduoti sąjungą (1925—1939), norėdama pažymėti šios sąjungos įkūrimo 70-metį.

Linkime Jubiliatei stiprios sveikatos, darbingos nuotaikos, sėkmingai įgyvendinti kūrybinio darbo planus bei sumanymus!

P. Žostautaitė

VYTAUTAS URBANAVIČIUS

Šiandieninės Lietuvos archeologijos mokslo neįmanoma įsivaizduoti be habil. dr. Vytauto Urbanavičiaus. 1995 m. liepos 3 d. mokslininkas atšventė savo šešiasdešimtmetį. Jis gimė Skirsnemunės miestelyje (Jurbarko r.) staliaus šeimoje. 1942—1950 m. mokėsi Skirsnemunės pradinėje ir septynmetėje mokykloje, 1950—1953 m. — Jurbarko vidurinėje mokykloje. Tėvams persikėlus gyventi į Zarasus, vidurinį mokslą 1954 m. baigė Zarasuose. Tai pačiais metais įstojo į Vilniaus universiteto Istorijos-filologijos fakulteto istorijos skyrių, kurį baigė 1959 metais. Dar būdamas studentas, 1957 m. pradėjo dirbti Istorijos ir etnografijos muziejuje restauratoriumi. Nuo 1958 m. balandžio V. Urbanavičius tapo šio muziejaus restauracinės dirbtuvės vedėju. Juo dirbo ir baigęs universitetą iki 1965 metų. 1962 m. neakivaizdiniu būdu pradėjo mokytis plastinės veido rekonstrukcijos pas profesorių M. Gerasimovą. Nuo 1963 m. iki 1967 m. su pertraukomis V. Urbanavičius mokėsi Maskvoje TSRS MA N. Miklucho-Maklajaus Etnografijos instituto Plastinės veido rekonstrukcijos laboratorijoje, kur įsisavino M. Gerasimovo skulptūrinės veido rekonstrukcijos metodą. Vadovaudamasis šiuo metodu, jis vėliau atkūrė apie 30 skulptūrinių ir apie 200 grafinių žmonių portretų, pradedant mezolito laikotarpio žmogumi iš Turlojiškės (Marijampolės r.) ir baigiant lietuvių literatūros klasiku Kristijonu Donelaičiu. Daugiausia rekonstrukcijų atlikta pagal viduramžių senkapiuose Jakštaičiuose ir Rumšiškėse iškastas kaukoles. Plastinėms veido rekonstrukcijos galimybėms buvo skirtas ir pirmasis V. Urbanavičiaus mokslinis straipsnis „Когда остается лишь череп...“, *Вопросы судебной экспертизы и криминологии: Экспертизы при расследовании преступлений*, вып. 3 (Vilnius, 1965). 1965 m. V. Urbanavičius įstojo į Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos instituto aspirantūrą, kurią baigė 1967 m. Jo istorijos mokslų kandidato disertacijos tema — „Lietuvos kaimo gyventojų materialinė ir dvasinė kultūra XIV—XVII a. (remiantis kapinynų tyrinėjimų

duomenimis)“. Dar būdamas aspirantūroje, jis 1967 m. spalio 4 d. apgynė disertaciją ir tapo šio instituto jaunesnioju moksliniu bendradarbiu, o nuo 1971 m. — vyresnioju moksliniu bendradarbiu. Visa tolesnė V. Urbanavičiaus mokslinė veikla iki 1993 m. susijusi su Lietuvos istorijos institutu.

Dar dirbdamas muziejuje, V. Urbanavičius pradėjo dalyvauti archeologiniuose kasinėjimuose, o pirmuosius savarankiškus tyrinėjimus Šlapgirio (Kelmės r.) senkapyje atliko 1966 metais. Nuo to laiko jo mokslinių interesų objektu tapo gausūs viduramžių Lietuvos archeologijos paminklai, kuriais sistemingai iki tol niekas nebuvo domėjęsis. Šiuo atžvilgiu V. Urbanavičių galime laikyti Lietuvos viduramžių archeologijos pradininku. Labiausiai domėtasi senkapiais. Per 1966—1987 m. buvo plačiai tyrinėti senkapiai Ažugiriuose ir Liepiniškėse (Utenos r.), Diktaruose, Kavarske ir Piktagalėje (Anykščių r.), Graužiuose ir Ruseiniuose (Kėdainių r.), Rumšiškėse (Kaišiadorių r.), Jakštaičiuose-Meškiuose (Šakių r.), Skrebinuose (Jonavos r.), Uliūnuose (Panevėžio r.), Gėluvoje (Raseinių r.), Obeliuose (Ukmergės r.), Seredžiuje (Jurbarko r.). Šiuose kapinyuose ištirtas bendras 24 320 kv. m plotas, atkasta 1790 griautinių ir 88 degintiniai kapai, surinkta tūkstančiai radinių. Sukaup-tas milžiniškas medžiagos kiekis buvo pagrindas nagrinėjant įvairias Lietuvos viduramžių kaimo kultūros problemas. Šiuose senkapiuose rasta nemažai ir I tūkstantmečio vidurio—II tūkstantmečio pradžios kapų. Vien žirgų kapų V. Urbanavičius ištyrė 118, juose surado 152 griaučius. Svarbiausi ir ilgiausiai net 8 sezonus (1977—1983) trukę Obelių kapinyno kasinėjimai. Šiame kapinyne atidengtas 6174 kv. m plotas, surasti 96 V—VI a. kapai, unikalūs XIII—XIV a. degintiniai palaidojimai Obelių ežere.

Be šių stambių tyrinėjimų, V. Urbanavičius atliko dar 32 viduramžių senkapių žvalgomočius archeologinius tyrinėjimus daugiausia Anykščių, Utenos, Zarasų ir Šakių rajonuose. Juose ištirtas bendras 2141 kv. m plotas, surasti 123 kapai, daugiausia iš XVI—XIX a. Dešimtyje vietų palaidojimų jau neaptikta. Tyrinėti ir kiti viduramžių objektai. Pirmiausia tai mitologiniai bei dubenuoti akmenys, kurių tyrinėjimų pradininkas yra V. Urbanavičius. Kasinėta 40-ties tokių akmenų aplinka. Šalia kai kurių jų aptikta pagoniškų viduramžių aukojimo apeigų pėdsakų. Kasinėti ir trys alkakalniai, kuriuose ištirtas 1435 kv. m plotas, surasta kuklių senovės liekanų. Paminėtini ir viduramžių bažnyčių Kavarsko vienkiemiuose ir Gėluvoje archeologiniai kasinėjimai, XVI a. dvaro tuose pačiuose Kavarsko vienkiemiuose tyrinėjimai.

Archeologinių kasinėjimų duomenis bei specialių tyrinėjimų rezultatus V. Urbanavičius nuo 1966 m. gausiai skelbia Lietuvos bei užsienio spaudoje. Jubiliejaus proga išleistoje jo bibliografijoje nurodyta 171 pozicija, tarp jų knygos „Rumšiškėnai XIV—XVI amžiais“ (1970), „Lietuvos archeologija, t. 6. Obelių kapinynas“

(1988). Paskelbta jo tyrinėtų aštuonių senkapių medžiaga, publikuoti ankstesni Pakalniškių (Kauno r.) senkapių kasinėjimo rezultatai. V. Urbanavičius plačiau tyrinėjo viduramžių mirusiųjų laidojimo papročius, monetas ir pasagines seges kaip įkapes, senųjų šventyklų vietas. Už „Lietuvių pagonybės ir jos relikvų XIII—XVI a.“ tyrimus 1993 m. gruodžio 21 d. V. Urbanavičiui suteiktas humanitarinių mokslų habilituoto daktaro vardas.

Savotiškai lemtingi V. Urbanavičiui buvo 1988 m., kai jis balandžio 1 d. buvo paskirtas naujai sudarytos Instituto Vilniaus žemutinės pilies archeologinių tyrimų grupės vadovu. Po kelių šios grupės reorganizacijų 1993 m. balandžio 1 d. V. Urbanavičius tapo Pilių tyrimo centro „Lietuvos pily“ direktoriumi. Jam teko kone iš nieko sukurti Lietuvos istorijoje pačią didžiausią archeologinių tyrinėjimų grupę, sutelkti pajėgų kolektyvą ir kibti į titanišką darbą — atkasti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmų liekanas. Per 8 tyrinėjimų sezonus atidengta didžioji rūmų teritorijos dalis, paskelbta pirmųjų dvejų tyrinėjimų metų medžiaga. Čia iki galo atsiskleidė V. Urbanavičiaus organizatoriaus talentas. Pagal savo būdą jis daugeliu atvejų žvelgia toli į ateitį ir inicijuoja tokius Lietuvos archeologų darbus, kurie nenusileidžia geriausiems užsienio šalių pasiekimams. Tai jis 8-to dešimtmečio pradžioje paakino Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto doc. G. Česnį fakultete kaupti antropologinę medžiagą. Šiandien be šio kelis tūkstančius vienetų apimančio rinkinio neįsivaizduojami baltų antropologijos ir etninės istorijos tyrinėjimai. Apie 1962 m. susidomėjęs kinu, V. Urbanavičius sukūrė apie 25 nespalvotus bei spalvotus dokumentinius kinofilmus ir (nuo 1990 m.) daugiau kaip 20 videofilmų. Dauguma jų archeologine tema. Archeologinių tyrinėjimų bei surastos medžiagos fiksavimas kinofilme ir vaizdajuostėje yra ne tik archeologijos rytdiena bei nepakartojamas mokslo šaltinis, bet ir veiksminga ir efektyvi mokslo populiarizacija. Prie jos V. Urbanavičius prisideda ir gausiais straipsniais periodikoje, aktyvia veikla paminklų apsaugoje. Jis vėl buvo tarp pirmųjų, kai 8-me dešimtmetyje reikėjo gelbėti karjerų niokojamus senkapius vykdant skubius ūkiskaitinius tyrinėjimus. V. Urbanavičius nuolat ieško naujų netradicinių archeologijos paminklų tyrinėjimų būdų, pritaiko juos praktikoje. Jo galvoje knibždėte knibžda nauji sumanymai, kuriems visiems įgyvendinti, kaip paprastai būna užimtiems žmonėms, nebeužtenka laiko. Dėl V. Urbanavičiaus darbų įtakos išaugo gražus būrelis jaunų mokslininkų, kurie gali drąsiai jį laikyti savo mokytoju.

Visa, kas pasakyta, yra tik maža V. Urbanavičiaus nuveikto darbo dalis. Mokslininkas mus dar ne kartą džiugins naujais sumanymais, filmais, publikacijomis, nes archeologui šešiasdešimtmetis — tai pats kūrybinių jėgų žydėjimas. Palinkėkime jam nepailsti vedant Lietuvos viduramžių archeologijos mokslą į XXI amžių.

G. Zabiela